

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Znaczenie dotyku w kontekście integracji sensorycznej : szkic z antropologii filozoficznej i pedagogiki

Author: Eugeniusz Szymik, Jadwiga Sebesta,

Citation style: Szymik Eugeniusz, Sebesta Jadwiga. (2011). Znaczenie dotyku w kontekście integracji sensorycznej : szkic z antropologii filozoficznej i pedagogiki. "Nauczyciel i Szkoła" (2011, nr 2, s. 121-134).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Eugeniusz SZYMIK, Jadwiga SEBESTA

Zespół Szkół nr 2 w Czerwionce-Leszczynach, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Znaczenie dotyku w kontekście integracji sensorycznej (szkic z antropologii filozoficznej i pedagogiki)

Słowa kluczowe

Zmysł dotyku, metoda sondażu diagnostycznego, integracja sensoryczna, edukacja wczesnoszkolna.

Streszczenie

Znaczenie dotyku w kontekście integracji sensorycznej (szkic z antropologii filozoficznej i pedagogiki)

Artykuł przybliża czytelnikowi znaczenie zmysłu dotyku w kontekście integracji sensorycznej. Ujmuje aspekty filozoficzne i antropologiczne zagadnień związanych z dotykiem na przestrzeni dziejów myśli zachodniej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej posiadają odpowiednią wiedzę na temat znaczenia zmysłu dotyku w rozwoju małego dziecka, co ułatwi im zrozumienie kwestii dotyczących integracji sensorycznej i jej zaburzeń.

Key words

Sense of touch, method of exploratory survey, sensual integration, early primary education.

Summary

The meaning of touch in the context sensuous integration

The article presents the meaning of touch in the context of sensuous integration. It contains philosophical and anthropological aspects of issues connected with touch in the history of western thought.

The research shows that teachers who work with children aged 7–8 have got appropriate knowledge about the meaning of touch in development of a small child that simplifies the understanding of sensuous integration and its disorders.

Zrównoważenie reaktywności zmysłowej pomaga osiągnąć systemowi nerwowemu optymalną formę korelacji z otoczeniem oraz balans wewnętrzny. Metodyczne ćwiczenie wrażliwości polisensorycznej skutkuje harmonijnym rozwojem motoryki, prakcji, woli i samokontroli, tworząc układ sprzyjający ogólnemu dobrostanowi człowieka. Współczesna pedagogika przy udziale neuropsychologii, w odpowiedzi na rosnącą skalę dysfunkcji dziecięcych, takich jak: nadwrażliwość sensoryczna, zespół ADHD albo znaczne podwyższenie progu wrażliwości, dalej: nadpobudliwość psychoruchowa, nieadekwatność

reakcji, rozchwywanie emocjonalności i inne, opracowała nową metodę radzenia sobie z przyczynami niewłaściwego przetwarzania bodźców zmysłowych. Integracja sensoryczna¹, a więc koordynacja skomplikowanych procesów neurofizjologicznych odpowiedzialnych za uczenie się, zasadza się na odpowiedniej kwalifikacji danych pochodzących z ciała i z otoczenia, umożliwiając ich poprawną interpretację poprzez odpowiednie ćwiczenia zatrzymujące uwagę na doznaniach i ich przedmiocie. Owa metoda terapeutyczna podkreśla wagę dotyku i czucia głębokiego, co na poziomie kulturowym równoważy poważny deficyt refleksji, jaki zaistniał wobec problemu najstarszych ludzkich zmysłów, nierzadko deprecjonowanych i lekceważonych na tle uznanych wzorców antropologicznych, czyli właściwie paradygmatu racjonalistycznego. Obecnie z większą troską podchodzi się do czynności podstawowych organizmu, upatrując w nich przejścia do etapu kształtowania się osobowości, której późniejsza forma zależy od spraw najprostszych, takich jak: motywujący uścisk, ciepło, akceptacja wyrażona właściwie odebraniem i dedykowanym gestem. Neurobiologia wydaje się potwierdzać intuicję fenomenologów na temat pre-doświadczenia, które – zanim jeszcze dochodzi do dyferencjacji wrażeń sensorycznych – zawiera się całkowicie w pierwotnym czuciu dotykowym. Wiele spośród poważnych dysfunkcji w zakresie planowania ruchu, reakcji na bodziec, nauki czytania, pisanie i koordynacji czynności angażujących różnorodne pola sensoryczne, ma swoje źródło w niedostatecznym wykorzystaniu plastyczności mózgu i w zaburzonym oswajaniu „dotkliwości” własnego ciała na poziomie receptorów. Skóra okazuje się niejako psychofizjologicznym zwierciadłem jaźni, rejestrującym najmniejsze poruszenia nerwów, na granicy światów odbywa się bowiem sensoryczny dialog złożony z treści głębokich (propriocepcji) oraz impulsów środowiskowych, których celem jest reakcja adaptacyjna, tj. prawidłowa recepcja skutkująca podjętymi, właściwie zaplanowanymi ruchami. „Podstawą integracji sensorycznej jest efektywność w rejestrowaniu, scalaniu i przetwarzaniu wszystkich wrażeń docierających do układu nerwowego. Są one budulcem, składowymi neuroplastyczności, »kluczem« do integracji, rozwoju, wzrastania, uczenia, odtwarzania utraconych funkcji”².

Postrzeganie obiektów poprzez naskórkowe odczucie ich obecności jest doznaniem współtworzącym pojęcie egzystencji, czyli bycia w świecie. Dostępność rzeczy, wchodzenie w relacje z innymi podmiotami oraz usytuowanie w wielości obiektów to wszystko osie współrzędnych, które określają dystans oraz bliskość świata, a tym samym sytuacje życiowe – nasze bycie tu i teraz³. Odbieranie bodźców wydaje się pasywnym typem reakcji, jednak bliższa anali-

¹ „Integracja zmysłowa to możliwość rejestrowania informacji ze świata zewnętrznego przez narządy zmysłów, ich przetwarzanie w ośrodkowym układzie nerwowym i wykorzystanie do celowego działania” (V. F. Maas, *Integracja sensoryczna a neuronauka – od narodzin do starości*, Warszawa 2007, s. 32). Zob. także *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, autor tomu: E. Adamczuk i in., t. 2: G–Ł, Warszawa 2003, s. 360–361.

² V. F. Maas, *Integracja sensoryczna...*, dz. cyt., s. 49.

³ Por. P. Esler, *Berührung und Berührtsein in der Integrativen Leibtherapie*, „Integrative Therapie” 1991, nr 2, s. 92.

za tego zjawiska dowodzi, iż człowiek podczas recepcji zmysłowej zachowuje się aktywnie, przeprowadzając zaraz po stymulacji ze strony środowiska cały skomplikowany proces segregacji danych oraz ich interpretacji przyjmującej najszybsze formy⁴.

Dotyk jest zmysłem, od którego bezpośrednio zależy przeżycie noworodka. Pozbawienie ciepła, brak kontaktu oznacza dla tak młodych, delikatnych istot niechybną śmierć. Znane są wypadki zgonów spowodowanych tylko i wyłącznie niedostatkami dotyku. Maurice Merleau-Ponty, egzystencjalista i autor *Phenomenologii percepcji* (1945), mówi o wszechogarniającym dotyku rzeczy⁵. Zanim wytworzymy sobie ogląd danego obiektu, wkracza dotyk, którego wrażenie jest pierwotne, aczkolwiek odbiega od późniejszej zatrzymanej w umyśle optyki, zakładającej dystans i obcość. Czucie rzeczy związane jest z bliskością, z otwarciem na bezpośredni kontakt, gdy tymczasem wzrok wymaga chłodnej uwagi, oddalenia i kontemplacji⁶. Impresje dotykowe mają wobec spostrzeżeń nadwyżkę w postaci możliwej jednoczesności: człowiek nie widzi siebie, patrząc na dany obiekt, ale może czuć to, co na zewnątrz i to, co współtworzy jego własne odczuwanie⁷. Podmiot spostrzega swoją skórę jako coś zewnętrznego, jednocześnie będąc stale pod wpływem wewnętrznych doznań nierozłącznym wobec własnego „ja”. Skóra więc jest „ja” i „nie-ja” – tworem zawieszonym między byciem a posiadaniem. Według psychoanalityka Didiera Anzieu wytworzenie się u dziecka refleksyjnej postawy ma głęboki związek z obserwacją swoich doznań podczas dotykania własnego ciała⁸. Rozwój jaźni, podział na „ja” świadome i podświadome oraz rozwój indywidualny nie da się pomyśleć bez odniesienia do tego podstawowego wzorca rozszczepienia na podmiot i przedmiot, jakie zachodzi podczas kontaktu z własnym ciałem⁹, choć właśnie w akcie dotykania dystans ten, pochodzący z oddzielenia, zostaje przewyciężony mocą zintegrowanego czucia: „Po zniesieniu dystansu i zbliżeniu dokonany za pomocą instrumentu, dotyk jako figura bezpośredniego doświadczenia wskazuje na taki sposób penetracji świata, który przewycięża schematyczne, »paraliżujące« wyobraźnię doświadczenia. Jako niezapóźniony

⁴ Por. B. E. Goldstein, *Wahrnehmungspsychologie*, Heidelberg 1997, s. 448.

⁵ Por. tenże, *Das Sichtbare und das Unsichtbare*, München 1986, s. 328.

⁶ Por. S. Hesper, *Die Befremdung zu sein. Scham, Gewalt und Taktilität bei G.A. Goldschmidt*, „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik” 2000, nr 117, s. 103.

⁷ Zob. M. Merleau-Ponty, *Widzialne i niewidzialne*, Warszawa 1996, s. 85. Por. J. Ortega y Gasset, *Bunt mas i inne pisma socjologiczne*, tłum. H. Woźniakowski, Warszawa 1982, s. 404 i nast.: „Dotyk wyróżnia się spośród wszystkich innych zmysłów albo sposobów obecności, bowiem w nim uobecniają się zawsze naraz, nierozłącznie dwie rzeczy: ciało, jakiego dotykamy, i nasze ciało, którym go dotykamy. Dlatego można powiedzieć, że poprzez dotyk czujemy rzeczy wewnątrz nas samych”.

⁸ Por. D. Anzieu, *Das Haut-ich*, Frankfurt am Main 1985, s. 114.

⁹ Zob. K. Patzel-Mattern, *Schöne neue Körperwelt? Der menschliche Körper als Erlebnisraum des Ich*. [W:] *Körper mit Geschichte. Studien zur Geschichte des Alltags*, Hrsg. C. Wischermann, S. Haas, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2000, s. 65–85.

czone doświadczenie to zrywa z myśleniem o świecie w kategoriach nieciągłości”¹⁰.

Można przyjąć, że treści psychiczno-duchowe są wyprowadzane na bazie pierwotnego aktu poznania zakotwiczonego w zmysłach i przebiegającego na tle organicznym. W przypadku dziecka dotyk dostarcza przeciwnych informacji: sygnalizuje fakt bycia kimś osobnym, autonomicznym i odrębnym, jednocześnie komunikując radykalną bliskość łączącą dziecko z matką.

Dotyk odpowiedzialny jest za odczuwanie pełni lub pustki, bezpieczeństwa lub opuszczenia, bycia lub niebycia, a więc treść owej sensorycznej komunikacji ma fundamentalne znaczenie dla kondycji psychofizycznej oraz społecznego tła jednostki¹¹. Odczuwanie pustki, zimna, obcej przestrzeni dotyczy nie tylko warstwy organicznej, lecz również wewnętrznej strony żywej istoty narażonej na doświadczenie duchowej nicości, depresji, załamania i nade wszystko samotności. Ciekawe, że duchowa pustynia współczesności wymaga zapełniania pustki dookoła za pomocą wielości przedmiotów i rzeczy na zasadzie *horror vacui*, gdyż nicość należy do najgorzej tolerowanych odczuć ze strony podmiotu dotkniętego absencją wartości. Stymulacja dotykowa stanowi jeden z warunków zdrowej, rozwijającej się pomyślnie egzystencji żywych istot, należy do potrzeb najwyższej wagi, niezastąpionych i koniecznych¹². Fenomenologia dotyku rozciąga się dalece na sferę doznań psychicznych, na warstwę emocji, co potwierdza wielość określeń stosowanych wymiennie w celu wyrażania zarówno gestów, jak i poruszeń wewnętrznych. W języku niemieckim, angielskim i francuskim te same słowa służą ekspresji uczuć oraz wypowiedzeniu czegoś, co dzieje się w kontakcie dotykowym.

Touch (ang.); *toucher* (fr.); *berühren* to zarówno poruszać, wzruszać i dotykać. Snując analizę angielskiego *touch*, Tadeusz Sławek dostrzegł nowe, doniosłe elementy znaczeniowe, które kazały mu rozumieć to słowo jako równoznacznik ludzkiej kruchości, domieszki prochu, skazy, ziemskiego pyłu, jakiejś nieczystości związanej z koniecznością nurzania się w doczesnym mule zmar-twień¹³.

W języku polskim mówimy, że „coś nas dotknęło” albo że „coś nas poruszyło”, w momencie odczucia silnej emocji, zmieniającej stosunek do jakiegoś obiektu. Zwykle w takich przypadkach chodzi o wywołanie głęboko ukrytych uczuć, o „wstrząs” emocjonalny, o „zranienie” duszy lub „poruszenie” serca¹⁴. Skojarzenia dotykowe mają miejsce również w warstwie poznawczej, gdy po-

¹⁰ M. Niedźwiecki, *Dystans i dotyk: „kryzys widzenia”*, „Sztuka i Filozofia” 1999, nr 16, s. 207.

¹¹ Zob. A. Synnott, *The body social. Symbolism, self and society*, London 1992. Por. P. Stoller, *The taste of ethnographic things. The senses in Anthropology*, Philadelphia 1988.

¹² Por. A. Montagu, *Körperkontakt: die Bedeutung der Haut für die Entwicklung der Menschen*, Stuttgart 1974, s. 220.

¹³ Zob. T. Sławek, *Cienie i rzeczy. Rozważania o dotyku*. [W:] *W przestrzeni dotyku. Medium Mundi V*, red. J. Kurek, K. Maliszewski. Chorzów 2009, s. 18.

¹⁴ Zob. U. Wägenar, *Fühlen-Tasten-Begreifen. Berührung als Wahrnehmung und Kommunikation*, Oldenburg 2000, s. 27.

strzeżenie albo rozumienie czegoś określa się za pomocą takich wyrażen, jak: „uchwycić” (niem. *anfassen*) czy „pojąć” (niem. *begreifen*).

Człowiek jako ciało jest zintegrowanym czuciem, spletem doznań ześrodkowanym wokół „ja”, centrum przyporządkowywania danych do rozpoznanego przez nas własnego organizmu¹⁵. Dotyk, zmysł nazywany plastycznym, uznawany jest metaforycznie za identyfikator cielesności w najwyższym stopniu i wymiarze¹⁶. Zmysłowość (doświadczalność empiryczna) i dotykarność stają się jakoby czymś identycznym. Ręce zwłaszcza jawią się nam jakoby doświadczającym świata medium (*les mains de l'expérience* – Voltaire¹⁷). Dla dotyku najważniejsze są trzy faktory: powierzchniowość, nacisk i moc. Najbardziej zewnętrzne peryferie ciała dokumentują powierzchnię poprzez kontakt ze skórą. Nacisk pobudza inne ciało do reakcji, która da się określić pod względem mocy rezonansu. Siła dotyku wytwarza przeciwne pole, które oddziałuje na nasze organy. Dotyk staje się spotkaniem sił: tej ukrytej w rzeczach i tej, którą przejawia podmiot. W momencie nawiązania kontaktu ze światem poprzez dotyk, ulegamy stopieniu z uniwersum, a dumny wzrok zakończywszy bezpieczną kontemplację, ustępuje miejsca językowi bliskości¹⁸.

Tradycyjnie określona hierarchia zmysłów, wywodząca się z *Psychologii* Arystotelesa, w której to gradacji ze względów religijnych bądź logocentrycznych deprecjonuje się znaczenie dotyku, powonienia i smaku¹⁹, podlega współcześnie przewartościowaniu dzięki doświadczeniu synestezji²⁰ oraz poprzez edukację zmysłów, tzn. równomierne kształtowanie wrażliwości²¹. W podniesieniu rangi czucia zmysłowego ogromną rolę odgrywa poezja symbolistów, by wymienić chociażby Rainera Marię Rilkego, poetę przedmiotu, i Paula Celana, przedstawiciela „liryki esencji”²². Filozofowie arabscy i żydowscy epoki średniowiecza skłaniali się ku podziałowi na pięć zmysłów wyposażających duszę, dzieląc je na intelektualne oraz materialne, przy czym do tych ostatnich zaliczali dotyk i smak²³. Zmysły wymienione na końcu są uznawane za prymitywne, obecne na najniższych szczeblach życia animalnego oraz najsłabiej związane z długotrwałą pamięcią. W nawiązaniu do naturalnego procesu wyłaniania się

¹⁵ Por. D. Akerman, *Historia naturalna zmysłów*, tłum. K. Chmielowa, Warszawa 1990, s. 117.

¹⁶ Por. Anzieu, *Das Haut-ich*, dz. cyt., wszędzie.

¹⁷ Zob. P. Utz, *Das Auge und das Ohr im Text. Literarische Sinneswahrnehmung in der Goethezeit*, München 1990, s. 7–25.

¹⁸ Por. T. Sławek, *Cienie i rzeczy...*, dz. cyt., s. 16.

¹⁹ Zob. H. Böhme, *Der Tastsinn im Gefüge der Sinne*. [W:] *Antropologie*, Hrgs. G. Gebauer, Stuttgart 1998, s. 214.

²⁰ Zob. na ten temat: L. Schrader, *Sinne und Sinnesverknüpfung. Studien und Materialien zur Vorgeschichte der Synästhesie und zur Bewertung der Sinne in der italienischen, spanischen und französischen Literatur*, Heidelberg 1969.

²¹ Por. D. Phyllis, *Die Kraft der Berührung*, Waldthausen 1994.

²² Zob. S. Pasewalck, „Die fünffingrige Hand”. *Die Bedeutung der sinnlichen Wahrnehmung beim späten Rilke*, Berlin 2002.

²³ Zob. np. Judah ha-Lev, *Cuzari* 3.5, cyt. za: <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=479&letter=S> (08.02.2008).

zdolności sensorycznych gradację władz uznaje się za następującą – od najniższej do najwyższej:

- dotyk (skóra formuje się ostatecznie w osiemnastym tygodniu życia),
- smak,
- powonienie,
- słuch²⁴,
- wzrok²⁵.

Człowiek umierający traci władze w kierunku odwrotnym. U śniącego natomiast wyłączają się najpierw bodźce dotykowe. Śmierć kojarzy się z beczuciem, brakiem kontaktu ze światem doczesnym, inaczej: namacalnym.

Przedstawiciele idealizmu subiektywnego, twórcy formuły *esse est percipi* (*Istnieć znaczy być postrzeganym*), uznawali wbrew staremu porządkowi, iż najważniejszym i najbardziej fundamentalnym ze zmysłów jest dotyk jako pierwotne centrum czucia i załączek wszelkich wrażeń sensorycznych²⁶. Twierdzili tak zgodnie: George Berkeley²⁷, Johann Gottfried Herder (przełamujący reżim oka²⁸), J. Ortega y Gasset²⁹, André François Boureau-Deslandes³⁰, Etienne Bonnot de Condillac³¹ oraz postmodernista Franklin Ankersmit³². Berkeley był nawet skłonny uważać wzrok za rodzaj wizualnego dotyku czy języka spostrzeżeń o charakterze czuciowym. Określenia optyczne są jego zdaniem jedynie modyfikowanymi przenośniami z dziedziny dotykowej (*modi* wrażeń czuciowych według Hume'a). Fluktuacyjny model rzeczywistości (*fluxus*), którego elementy przenikają do nas niby do porowatej membrany, prowadząc następnie do wyodrębnienia wyobrażeń o charakterze akustycznym, wizualnym czy węchowym, został sformułowany przez epikureizm, a w szczególności przez Lukrecjusza w dziele pt. *De natura rerum*³³.

²⁴ Historie dla ludzkości najpierw przekazywano z ust do ust, później spisywano. Orędzie jest więc powiązaniem ucha i oka.

²⁵ Bernardus Silvestris w *De mundi universitate* stwierdza, że cały człowiek to oko. Podobnie czynili Bonawentura i Avicenna. Prymat widzenia ustalił raz na zawsze Platon w dziełach: *Timaios* 47a–c, *Politeia* 507c oraz *Phaidros* 250d. Por. D. Chapeaurouge, *Das Auge ist ein Herr, das Ohr ein Knecht*, Wiesbaden 1983, s. 9.

²⁶ Argumenty potwierdzające tę tezę przytacza K. Wieczorek; por. tenże, *Mrok, pieszczota, olśnienie. Dotyk jako zadomowienie w świecie cielesności*. [W:] *W przestrzeni dotyku...*, dz. cyt., s. 31.

²⁷ G. Berkeley (1685–1753) świat realny sprowadzał do spostrzeżeń. Teorie zawarł w *A New Theory of Vision* (1709) i w *Traktacie o zasadach poznania ludzkiego* (1710).

²⁸ J. G. Herder, *Dziennik mojej podróży z roku 1769*, tłum. M. Kurkowska, Olsztyn 2002, s. 103–113.

²⁹ Zob. J. Ortega y Gasset, *Bunt mas...*, dz. cyt., s. 404 i nast.

³⁰ A. F. Boureau-Deslandes (1690–1757) – pisarz, filozof i geometra o poglądach epikurejskich.

³¹ E. Bonnot de Condillac (1715–1780) uważał wrażenia za podstawę realnego poznania – *Traktat o wrażeniach* (1754).

³² Jego poglądy omawia M. Niedźwiecki (*Dystans i dotyk...*, dz. cyt., s. 202).

³³ H. Böhme, *Welt aus Atomen und Körper im Fluß. Gefühl und Leiblichkeit bei Lukrez*. [W:] *Rehabilitierung des Subjektiven*, Hrsg. M. Großheim, H.-J. Waschkies, Bonn 1993, s. 413–439.

Zmysł dotyku łączy w sobie doświadczenia: realności, obecności, jedności świata i terażniejszości. Zmusza nas do pełnego uczestnictwa w tym, co „tu” i „teraz” poprzez otwarcie ciała na wpływy wszechogarniających fotonów bez możliwości administrowania nimi czy zawłaszczania ich energii, czym różni się od chwytania i dzierżenia przedmiotów, a więc gestu posiadacza. Sam czysty, niewinny i bezbronny dotyk uwrażliwia na subtelne wibracje życia niezniewalane osądem, lecz zwyczajnie przyjmowane na zasadzie swobodnej symbiotycznej relacji z czasoprzestrzenią istnienia³⁴.

Chcąc uzyskać odpowiedź na pytanie: jak ważną rolę odgrywa zmysł dotyku w życiu człowieka w kontekście integracji sensorycznej, przeprowadziliśmy w maju 2010 roku badania metodą sondażu diagnostycznego, oparte na technice ankiety i o kwestionariusze ankietowe jako narzędzia badawcze.

Badaniu zostało poddanych 20 nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej w dwóch szkołach podstawowych: w Szkole Podstawowej nr 3 oraz w Szkole Podstawowej nr 4 w Czerwionce-Leszczynach.

Oto krótka charakterystyka tychże szkół.

Szkoła Podstawowa nr 3 w Czerwionce-Leszczynach

Na terenie szkoły działają różne koła zainteresowań (m.in. dla uczniów z klas I–III): taneczne, plastyczne, biblijne, ekologiczne, europejskie, SKS, w których wychowankowie rozwijają swoje zdolności i zainteresowania. Uczniowie o specyficznych trudnościach w nauce (np. z ADHD, z upośledzeniem w stopniu lekkim) są objęci dodatkową, profesjonalną opieką ze strony pedagoga, natomiast z zaburzeniami sensorycznymi (z niedosłuchem i niedowidzące) mają zajęcia z surdopedagogiem i tyflopedagogiem.

Szkoła Podstawowa nr 4 w Czerwionce-Leszczynach

Na terenie szkoły działają koła zainteresowań (m.in. dla uczniów z klas I–III): teatralne, ekologiczne, plastyczne, europejskie, PCK. Przy szkole działa świetlica środowiskowa, w której zorganizowana jest terapia indywidualna i grupowa dla dzieci z trudnościami w nauce i zachowaniu.

Dobór grupy reprezentatywnej był docelowy. Badane nauczycielki są osobami w wieku od 21 do 50 lat, z różnym stażem zawodowym oraz stopniem awansu zawodowego, co ilustrują poniższe tabele.

Tab.1 Nauczycielki według przedziału wiekowego

Wiek nauczycielek	Liczba nauczycielek
21–30 lat	2
31–40 lat	16
41–50 lat	2
Powyżej 51 lat	–

³⁴ Por. M. Niedźwiecki, *Dystans i dotyk...*, dz. cyt., s. 205.

Tab. 2 Nauczycielki według wykształcenia

Wykształcenie	Liczba zaznaczonych odpowiedzi
Średnie	—
Wyższe licencjat	4
Wyższe magisterskie	16
Inne	—

Tab. 3 Według awansów zawodowych nauczycielek

Awans zawodowy	Liczba zaznaczonych odpowiedzi
Stażysta	2
Nauczyciel kontraktowy	10
Nauczyciel mianowany	6
Nauczyciel dyplomowany	2
Profesor oświaty	—

Tab. 4 Według stażu pracy w szkole podstawowej

Staż pracy	Liczba zaznaczonych odpowiedzi
Mniej niż 5 lat	2
5–10 lat	9
10–15 lat	5
15–25 lat	2
Powyżej 25 lat	2

Poniżej przedstawiono kwestionariusz ankietowy.

1. Czego, Pani zdaniem, możemy się dowiedzieć za pośrednictwem zmysłu dotyku?

a) odgrywa istotną rolę w nawiązywaniu przyjaźni, zakładaniu rodziny, okazywaniu innym zainteresowania i szacunku;

b) pozwala gromadzić ważne informacje o charakterystycznych cechach ciała, jego postaci;

c) wyznacza bezpośrednio kształty i faktury;

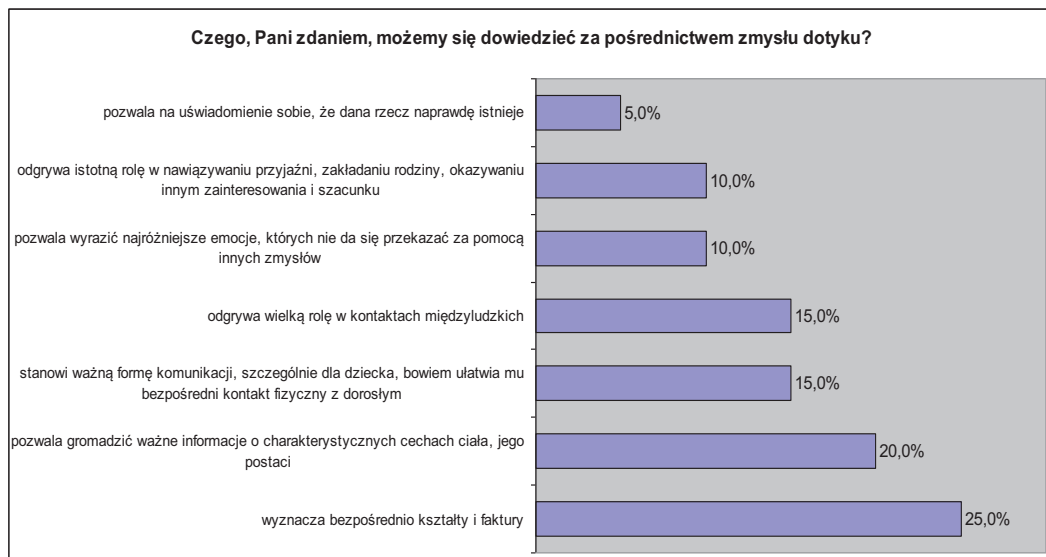
d) odgrywa wielką rolę w kontaktach międzyludzkich;

e) pozwala wyrazić najróżniejsze emocje, których nie da się przekazać za pomocą innych zmysłów;

f) stanowi ważną formę komunikacji, szczególnie dla dziecka, bowiem ułatwia mu bezpośredni kontakt fizyczny z dorosłym (dziecko czuje się bezpieczne, bo wie, że jest ktoś, kto je kocha);

g) pozwala na uświadomienie sobie, że dana rzecz naprawdę istnieje.

Wyk. 1

Wykres ilustruje, iż w opinii nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej zmysł dotyku spełnia wiele funkcji, na przykład: wyznacza bezpośrednio kształty i faktury, pozwala gromadzić ważne informacje dotyczące charakterystycznych cech ciała, jego postaci, odgrywa wielką rolę w kontaktach międzyludzkich oraz stanowi ważną formę komunikacji.

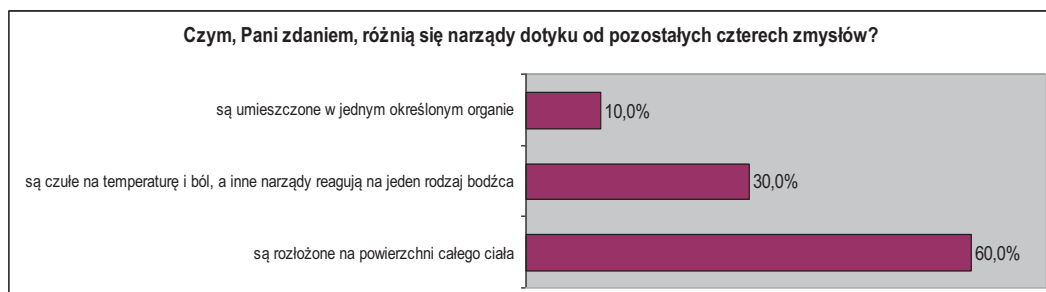
2. Czym, Pani zdaniem, różnią się narządy dotyku od pozostałych czterech zmysłów?

a) są rozłożone na powierzchni całego ciała;

b) są umieszczone w jednym określonym organie;

c) są czułe na temperaturę i ból, a inne narządy reagują na jeden rodzaj bodźca.

Wyk. 2

Narządy dotyku różnią się zdecydowanie od pozostałych czterech zmysłów (które są umieszczone w jednym określonym organie), bowiem rozłożone są na powierzchnię całego ciała oraz czule na temperaturę i ból. Takie trafne spostrzeżenia ankietowanych osób przedstawia powyższy wykres.

3. Zmysł dotyku umożliwia nam wykonywanie wielu czynności, szczególnie ważnych dla rozwoju małego dziecka. Proszę wymienić niektóre z nich.

- a) ułatwia ocenę rozmiaru i kształtu przedmiotów;
- b) pozwala określić masę (ciężar) przedmiotów, ich strukturę;
- c) zapewnia orientację przestrzenną;
- d) dzięki niemu wiemy, czy coś jest twarde czy miękkie, gorące czy zimne;
- e) informuje o temperaturze i bólu;
- f) ułatwia poznawanie świata i uczenie się (tzw. „uczenie się przez palce”).

Wyk. 3

Zamieszczony wykres uwidacznia, iż nauczycielki uczące w klasach I–III szkoły podstawowej mają świadomość, że zmysł dotyku umożliwia wykonywanie wielu czynności, szczególnie ważnych dla rozwoju małego dziecka. Najczęściej w wypowiedziach pojawiały się stwierdzenia, iż narząd dotyku ułatwia poznawanie świata i uczenie się, informuje o temperaturze i bólu, oraz że dzięki niemu wiemy, czy coś jest twarde czy miękkie, gorące czy zimne.

Należy zaznaczyć, że w tym pytaniu ankietowane nauczycielki czasem zaznaczyły więcej niż jedną odpowiedź, stąd też wykres podaje wyższe wartości.

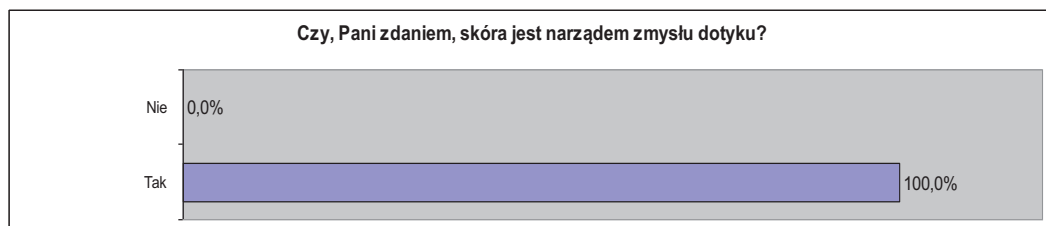
4. Czy, Pani zdaniem, skóra jest narządem zmysłu dotyku?

* tak;

* nie.

20 ankietowanych nauczycielek (100%) potwierdziło tezę, że skóra jest narządem dotyku.

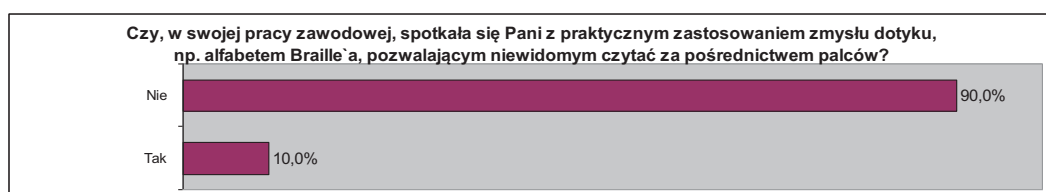
Wyk. 4

5. Specjaliści z zakresu integracji sensorycznej uważają, iż zmysł dotyku jest tak czuły, że może rekompensować brak innego zmysłu. Czy, w swojej pracy zawodowej, spotkała się Pani z praktycznym zastosowaniem zmysłu dotyku, np. alfabetem Braille’a, pozwalającym niewidomym czytać za pośrednictwem palców?

- * tak;
- * nie.

Wyk. 5

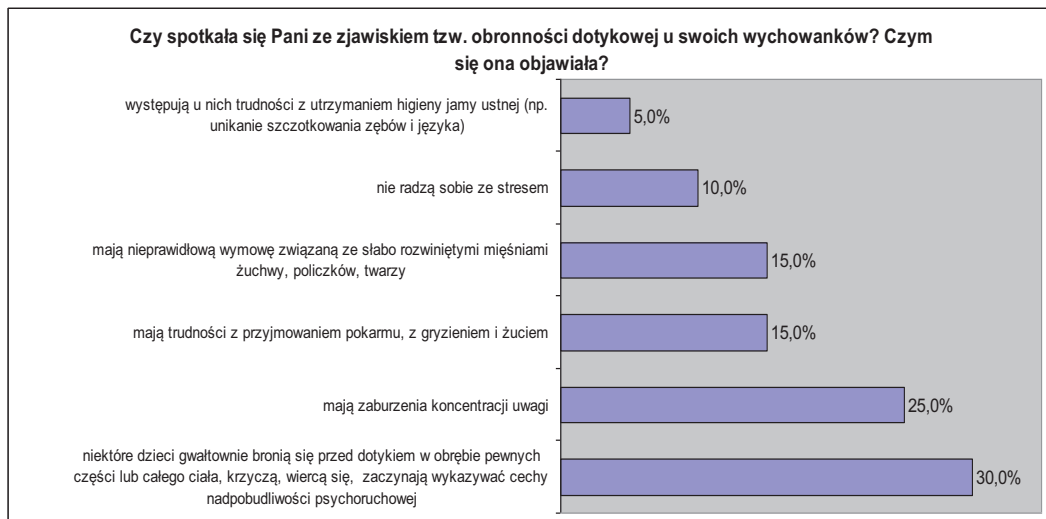

Z powyższego wykresu wynika, iż 18 nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej (90 %) nie spotkało się w swojej pracy zawodowej z praktycznym zastosowaniem zmysłu dotyku, np. alfabetem Braille’a, pozwalającym niewidomym czytać za pośrednictwem palców. Zjawisko to należy więc do rzadkości (10% badanych).

6. Czy spotkała się Pani ze zjawiskiem tzw. obronności dotykowej u swoich wychowanków? Czym się ona objawiała?

- a) niektóre dzieci gwałtownie bronią się przed dotykiem w obrębie pewnych części lub całego ciała, krzyczą, wiercą się, zaczynają wykazywać cechy nadpobudliwości psychoruchowej;
- b) mają trudności z przyjmowaniem pokarmu, z gryzieniem i żuciem;
- c) mają nieprawidłową wymowę związaną ze słabo rozwiniętymi mięśniami żuchwy, policzków, twarzy;
- d) występują u nich trudności z utrzymaniem higieny jamy ustnej (np. unikanie szczotkowania zębów i języka);
- e) mają zaburzenia koncentracji uwagi;
- f) nie radzą sobie ze stresem.

Wyk. 6

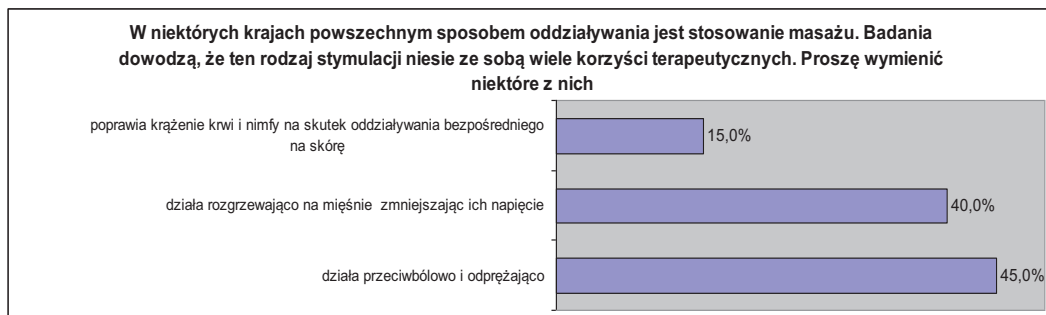

Zamieszczony wykres unaocznia, iż ankietowane osoby spotkały się ze zjawiskiem tzw. obronności dotykowej jako jednej z dysfunkcji integracji sensorycznej u swoich wychowanków. Ich zdaniem, najczęściej objawiała się ona u dzieci tym, że gwałtownie broniły się one przed dotykiem w obrębie pewnych części ciała lub całego ciała, krzyczały, wierciły się, wykazywały cechy nadpobudliwości ruchowej. Nadwrażliwość u dzieci na bodźce dotykowe dotyczyła również przede wszystkim zaburzeń koncentracji uwagi.

7. W niektórych krajach powszechnym sposobem oddziaływania jest stosowanie masażu. Badania dowodzą, że ten rodzaj stymulacji niesie ze sobą wiele korzyści terapeutycznych. Proszę wymienić niektóre z nich.

- działa rozgrzewająco na mięśnie zmniejszając ich napięcie;
- poprawia krążenie krwi i limfy na skutek oddziaływania bezpośredniego na skórę;
- działa przeciwbólowo i odprężająco.

Wyk. 7

Zdaniem respondentek, stosowanie masażu jako rodzaju stymulacji przynosi wiele korzyści terapeutycznych. Okazuje się, że masaż działa przeciwbólowo

i odprężająco oraz rozgrzewająco na mięśnie, powodując zmniejszenie ich napięcia.

Analiza materiału badawczego wykazuje, że nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej posiadają odpowiednią wiedzę na temat znaczenia zmysłu dotyku w rozwoju małego dziecka. Wiedza ta pozwoli im na lepsze zrozumienie kwestii dotyczących integracji sensorycznej i jej zaburzeń, a w konsekwencji skierowanie wychowanków na badania diagnostyczne.

Bibliografia

- Akerman D., *Historia naturalna zmysłów*, tłum. K. Chmielowa, Warszawa 1990.
- Anzieu D., *Das Haut-ich*, Frankfurt am Main 1985.
- Berkeley G., *A New Theory of Visio. Traktat o zasadach poznania ludzkiego*, 1710.
- Böhme H., *Der Tastsinn im Gefüge der Sinne*. [W:] *Antropologie*, Hrsg. G. Gebauer, Stuttgart 1998.
- Böhme H., *Welt aus Atomen und Körper im Fluß. Gefühl und Leiblichkeit bei Lukrez*. [W:] *Rehabilitierung des Subjektiven*, Hrsg. M. Großheim, H.J. Waschkies, Bonn 1993.
- Bonnot de Condillac E., *Traktat o wrażeniach*, 1754.
- Chapeaurouge D., *Das Auge ist ein Herr, das Ohr ein Knecht*, Wiesbaden 1983.
- Das Sichtbare und das Unsichtbare*, München 1986.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, autor tomu: E. Adamczuk i in., t. 2: G–Ł, Warszawa 2003.
- Esler P., *Berührung und Berührtsein in der Integrativen Leibtherapie*, „Integrative Therapie” 1991, nr 2.
- Goldstein E. B., *Wahrnehmungspsychologie*, Heidelberg 1997.
- Herder G. J., *Dziennik mojej podróży z roku 1769*, tłum. M. Kurkowska. Olsztyn 2002.
- Hesper S., *Die Befremdung zu sein. Scham, Gewalt und Taktilität bei G. A. Goldschmidt*, „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik” 2000, nr 117.
- Merleau-Ponty M., *Widzialne i niewidzialne*, Warszawa 1996.
- Niedźwiecki M., *Dystans i dotyk: „kryzys widzenia”*, „Sztuka i Filozofia” 1999, nr 16.
- Maas F. V., *Integracja sensoryczna a neuronauka – od narodzin do starości*, Warszawa 2007.
- Montagu A., *Körperkontakt: die Bedeutung der Haut für die Entwicklung der Menschen*, Stuttgart 1974.
- Ortega y Gasset J., *Bunt mas i inne pisma socjologiczne*, tłum. H. Woźniakowski, Warszawa 1982.
- Pasewalck S., *Die fünffingrige Hand. Die Bedeutung der sinnlichen Wahrnehmung beim späten Rilke*, Berlin 2002.
- Patzel-Mattern K., *Schöne neue Körperwelt? Der menschliche Körper als Erlebnisraum des Ich*. [W:] *Körper mit Geschichte. Studien zur Geschichte des*

- Alltags*, Hrsg. C. Wischermann, S. Haas, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2000.
- Phyllis D., *Die Kraft der Berührung*, Waldthausen 1994.
- Platon, *Timaios* 47a–c, *Politeia* 507c oraz *Phaidros* 250d.
- Schrader L., *Sinne und Sinnesverknüpfung. Studien und Materialien zur Vorgeschichte der Synästhesie und zur Bewertung der Sinne in der italienischen, spanischen und französischen Literatur*, Heidelberg 1969.
- Sławek T., *Cienie i rzeczy. Rozważania o dotyku*. [W:] *W przestrzeni dotyku. Medium Mundi V*, red. J. Kurek, K. Maliszewski, Chorzów 2009.
- Stoller P., *The taste of ethnographic things. The senses in Anthropology*, Philadelphia 1988.
- Synnott A., *The body social. Symbolism, self and society*, London 1992.
- Utz P., *Das Auge und das Ohr im Text. Literarische Sinneswahrnehmung in der Goethezeit*, München 1990.
- Wagener U., *Fühlen-Tasten-Begreifen. Berührung als Wahrnehmung und Kommunikation*, Oldenburg 2000.
- Wieczorek K., *Mrok, pieszczota, olśnienie. Dotyk jako zadomowienie w świecie cielesności*. [w:] *W przestrzeni dotyku. Medium Mundi V*, red. J. Kurek, K. Maliszewski, Chorzów 2009.